

*POSTULAR PEL PODER EN EL
PRIMER FRANQUISME*

JORDI E. RUBIÓ COROMINA

“*Olot a sus libertadores*”¹

A

mb aquesta frase tan suggerent el primer número que sortí de la impremta del setmanari olotí *¡Arriba España!*, portaveu local de FET-JONS, homenatjava les tropes rebels després de l’ocupació de la ciutat el 7 de febrer de 1939, en un dels darrers dies de l’avenç dels sollevats per Catalunya fins a la frontera pirinenca amb França.

Aquest instant marcà l’inici d’un exili de masses –l’exili republicà de 1939– emperò, significativament, també implicà el retorn d’un exili precedent, el de 1936, que malgrat el títol que ostenta tingué continuïtat fins als darrers mesos de la guerra i comportà la fugida d’una quantitat gens menyspreable d’olotins i catalans moguts, dins d’una heterogeneïtat a tenir ben present, per l’esdevenir de la guerra civil. L’exili de 1936, tantes vegades eclipsat per l’ampli ventall d’investigacions del qual és objecte la darrera guerra civil, vingué motivat en primera instància per una vinculació ideològica clara en pro de l’alçament militar així com per la repressió esdevinguda a la rereguarda catalana després d’un “pronunciamiento” militar que rebé el suport de diversos grups de civils armats². El fracàs de la rebel·lió va desencadenar un període de violència revolucionària que causà moltes baixes civils, entre les quals els eclesiàstics esdevingueren un

¹ *¡Arriba España!*, 12 de febrer de 1939.

² Respecte a la precocitat de l’exili de dretes de 1936, vegeu DUARTE, A.: “El exilio de los monárquicos y las derechas en el 36”, dins CANAL, J., (ed.) *Exilios. Los éxodos políticos en la historia de España. Siglos XV-XX*, Madrid, Sílex, 2007.

dels grups més damnificats³. Davant d'aquesta situació en què l'autoritat havia recaigut a les mans dels sindicats i les forces obreres que en primera instància es mobilitzaren per aturar els militars rebels, la Generalitat prengué la determinació de salvar molts individus amenaçats pel desencadenament de la revolució tot facilitant-los la sortida del país, gràcies també al suport de no poques legacions consulars, entre les quals tingué un paper capdavanter el consolat francès de Barcelona⁴.

L'exili pirinenc

A Olot aquest primer exili estigué mancat de l'ajuda dels consolats i la Generalitat, massa llunyans per poder ser efectius, de manera que el seu èxit depengué, gairebé en exclusiva, de la perícia dels fugitius per assolir la línia fronterera dels Pirineus i de les xarxes clandestines de *passeurs* que conduïen els escàpols fins a França a canvi de quantioses sumes de diners⁵. Només alguns privilegiats, com ara Concepció de Solà-Morales Mir i les germanes Elvira i Montserrat Masllorens Puiggalí, pogueren beneficiar-se d'un còmode viatge en vaixell que els deixaria en algun port del Mediterrani de les costes italianes o franceses⁶. Els menys benaventurats, doncs, s'arriscaren en una travessia a la qual no mancaven dificultats.

Entre els primers exiliats de la Garrotxa s'hi compten, sens dubte, els instigadors de la revolta, que a Olot gairebé quedava circumscrita a l'entorn de

³ SOLÉ-SABATÉ, J.M., i VILLARROYA, J.: *La repressió a la rereguarda catalana, 1936-1939*. 2 vol., Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990. Una visió controvertida de la repressió a la rereguarda a ALCALÁ, C.: *La repressió política en Catalunya (1936-1939)*, Basauri, Grafite, 2005. Per a la diòcesi de Girona CLARA, J.: "Els morts de Girona a la Guerra Civil", *Revista de Girona*, 90 (1980), p.1-6. Per a la diòcesi de Barcelona, SANABRE, J.: *Martirologio de la Iglesia en la Diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, Barcelona, Librería Religiosa, 1993. Una perspectiva global catalana a MANENT, A., i RAVENTÓS, J.: *L'església clandestina a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984. Pels religiosos assassinats a tot l'Estat, MONTERO, A.: *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, Madrid, B.A.C., 1961.

⁴ DOLL-PETIT, R.: *Els "catalans de Gènova". Història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra*, Barcelona, Edicions de l'Abadia de Montserrat, 2003. Pel cas del consolat francès de Barcelona, vegeu *Una de las obras de socorro del Consulado General de Francia en Barcelona durante los trágicos acontecimientos de 1936-1938*, Barcelona, Barcino (s.d.).

⁵ Són rars els guies que no demanessin diners a canvi dels seus serveis i fins i tot es coneixen alguns casos en què els participants d'expedicions frustrades reclamen els diners pagats al guia. Una xifra aproximada dels preus que es feien pagar per persona era –malgrat certes excepcions– d'entre 500 i 3.000 pessetes de curs legal a l'Espanya franquista.

⁶ Concepció de Solà-Morales sol·licita el passaport per ingressar a l'Espanya Nacional a Roma el 18 de maig de 1938 i les germanes Masllorens Puiggalí fan el mateix a Gènova el 25 d'agost de 1937. DOLL-PETIT, R., Op. Cit.

la Comunió Tradicionalista Carlista i les seves organitzacions juvenils, tal és el cas del requetè⁷. Entre aquests carlins que integraven el grup de revoltats que havia de sortir al carrer el 19 de juliol s'hi trobaven, amb tota seguretat, els germans Francesc i Jaume Sala Collell, coneguts olotins fills de l'antiga fonda de Can Xarló de la plaça Clarà⁸. Ambdós emprengueren la fugida per la vall del Bac el mateix 19 de juliol i ben aviat s'incorporaren a l'exèrcit insurrecte per la frontera navarresa, aleshores l'únic territori fronterer amb França en mans dels "nacionals" i per on també arribà Josep Maria Conill Postius, cap del requetè català⁹. El camí emprès pels germans de Can Xarló no devia diferir gaire del que emprengueren altres exiliats de primera hora com ara l'artista Àngel Vila Aulí i el futur alcalde franquista Lluís Casademont Colomer, que feren cap a la Manera (Vallespir) abans d'entrar a l'Espanya Nacional¹⁰ o també el cap de la guàrdia municipal, Francesc Mut Mut; el president del Cercle Tradicionalista d'Olot, Josep Torrent Ribas, i el seu fill Joan Torrent Moret, i els també tradicionalistes Francesc Mas Pau i Ramon Pujol Geli, aquest darrer vocal del Centre Tradicionalista. Tots ells fugiren a les darreries de juliol de 1936 i més tard ingressarien a l'exèrcit franquista. L'exili d'aquests olotins, molts dels quals, actors frustrats de la revolta militar o, si més no, personatges destacats de la dreta local, representa una variant a tenir en compte de l'èxode de 1936 que contrasta amb la imatge de les grans famílies de la burgesia catalana marxant amb vaixell des del port de Barcelona¹¹.

En qualsevol cas, aquests primers individus que emprenen la fugida de la Catalunya Republicana representen només l'inici d'un llarg procés que, a mesura que la guerra avança, guanya en complexitat i es perllonga fins als darrers mesos de 1938¹². Dins d'aquesta massa de pròfugs, exiliats i desertors, s'hi troba un considerable nombre d'homes adults en edat militar (56% pel cas dels olotins)¹³

⁷ VALLVERDÚ, R.: *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*. Barcelona, Edicions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

⁸ NONELL BRÚ, S.: *Así eran nuestros muertos*, Barcelona, Casulleras, 1956.

⁹ Archivo General de Navarra, (AGN), lligall 151179, Correspondència de la Junta Central Carlista de Guerra, 18 d'agost de 1936.

¹⁰ Entrevista, Marcela Coromina Coste, 9 de desembre de 2008.

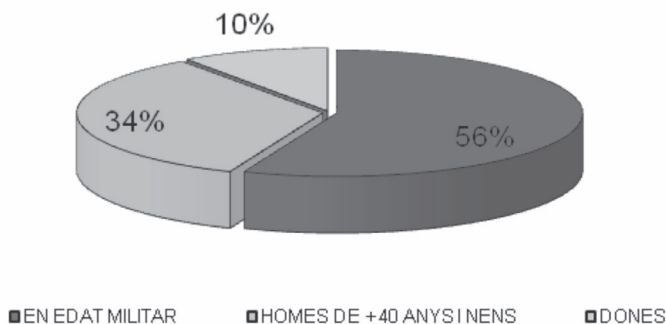
¹¹ DOLL-PETIT, R.: "L'exili oblidat dels «catalans de Gènova»". L'exili català de 1936-1939. Noves aportacions, Enric Pujol (coord.), Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, 2006, p. 9-20.

¹² En el cas específic d'Olot, la darrera fugida documentada es produeix el 3 de novembre de 1938. Arxiu Comarcal de la Garrotxa, (ACGAX), Fons Falange, Fitxes professionals, 1939-1941. Amb tot, la recerca segueix en curs i no es descarten exilis posteriors a aquesta data, fins i tot compresos enmig del gran èxode republicà de 1939.

¹³ Aquest i la resta de gràfics d'aquest article són d'elaboració pròpia.

que pretenen fugir de la militarització amb l'exèrcit republicà, ja sigui per evitar la guerra o perquè ideològicament creien més convenient empunyar les armes al costat dels militars insurrectes.

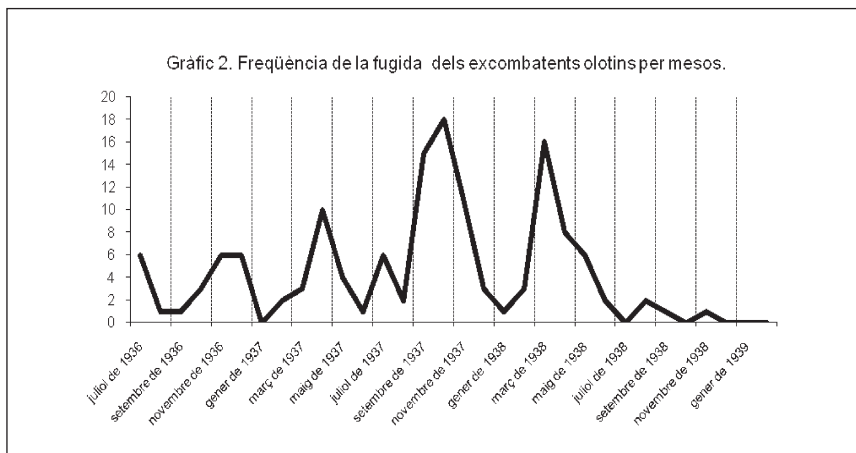
Gràfic 1. L'exili olotí de 1936 per grups de població

La major part d'aquests homes acabarà nodrint les tropes franquistes, potser en part ajudats per la política d'acollida –cada vegada més restrictiva a mesura que avançava la guerra– del govern francès del Front Popular i per les consecutives derrotes de l'exèrcit republicà¹⁴. Tal com expressen alguns testimonis, a partir d'un cert moment eren pocs els que no valoraven la presa d'una decisió en funció de l'evolució de la guerra. En aquest sentit resulta paradigmàtic el cas de l'advocat olotí Joan Seguí Falgar, que després de passar la frontera a peu pel Pirineu és acollit al convent de caputxins de Montpeller gràcies a les bones relacions del seu oncle, l'escolapi i notori propagandista de la “cruzada española” Joaquim Seguí Carré. No obstant això, i en vista de l'orientació que prenia el conflicte –pocs dies després de la seva estada a Montpeller s'esdevé l'Anschluss– J. Seguí Falgar refusà un contracte laboral en aquest país per presentar-se a l'Espanya franquista conscient que els homes en edat militar que estaven refugiats a l'estranger eren

¹⁴ El govern francès del Front Popular va promoure diferents decrets per aturar l'arribada de refugiats espanyols i facilitar-ne la repatriació de manera indiferent a l'Espanya republicana o a la “nacional”. Vegeu G. NOIRIEL: *Réfugiés et sans papiers. La République et le droit d'asile, XIX-XX siècle*, París, Hachette, collection Pluriel, 1998.

considerats hostils per la dictadura militar¹⁵. El viatge que el conduí a la ciutat fronterera d'Irun fou costejat, com tants d'altres, per l'oficina que els franquistes tenien instal·lada a Perpinyà, la qual –més enllà de les activitats d'espionatge– sufragava les despeses del trajecte a tots els refugiats que volguessin anar a l'Espanya “nacional”.

En conjunt, la fugida pels Pirineus no sembla un fenomen tan regular com persistent al llarg de la guerra. Si es prenen en consideració les dades del gràfic superior, que representa la freqüència de la fugida dels excombatents olotins, s'observen substancials variacions que poden respondre a factors molt diversos; des de les condicions climàtiques que deixen en evidència un descens de desertors els mesos d'hivern de 1936 i 1937 fins a la mobilització de les quintes al front. El flux, doncs, resulta desigual però constant, de manera que la incorporació de catalans tant al front com a la rereguarda franquista augmentà progressivament, fet que permeté la constitució de batallons integrats gairebé íntegrament per catalans, malgrat que la totalitat del territori català restà sota domini republicà fins al 27 de març de 1938. En són exemples esclaridors els batallons del Terç de Requetès de Nostra Senyora de Montserrat i de la Primera Bandera de Falange de Catalunya.

¹⁵ Entrevista, Joan Seguí Falgar, 23 de maig de 2008.

Així mateix, molts catalans també s'incorporaren a d'altres batallons de l'exèrcit. Àdhuc es formaren colònies de catalans a la rereguarda, concentrades en ciutats com ara Sant Sebastià, Sevilla, Saragossa i Burgos¹⁶. En aquest sentit, resulta notòria la constitució de la "Comisión pro-combatientes y refugiados de Olot", un òrgan format per ajudar els combatents i les famílies olotines refugiades a l'Espanya franquista, iniciativa que, al mateix temps, tindria el seu símil en el bàndol republicà, on la colònia basca d'Olot, mitjançant la *Catalonian Euskaldunen Alkartasuna*¹⁷, fomentà la constitució d'agrupacions regionals que responguessin a les diferents colònies de bascos refugiats a Catalunya. Aquesta circumstància dóna bona prova de l'important nombre d'olotins instal·lats en zona "nacional", de la mateixa manera que es constata l'existència de fluxos contraposats de refugiats que afecten de manera especial les províncies frontereres de Guipúscoa i Girona. Tant és així que òrgans locals de Falange, després de l'ocupació de Catalunya, s'ocuparen d'identificar i informar de la conducta de molts desplaçats que visqueren a Catalunya durant la guerra. Es pot citar, a tall d'exemple, el cas de Francisco Campos Muñoz, un fogoner del dipòsit d'Irun que residí a Ripoll, des d'on la delegació local de FET-JONS d'aquest municipi emeté un informe sobre la seva conducta a petició del Juzgado de Depuración de Personal de la Compañía del Norte, empresa on suposadament procurà reincorporar-se una vegada acabada la guerra¹⁸.

Dins del conjunt d'excombatents catalans hi havia una quantiosa representació d'olotins i garrotxins. Si es valoren, per exemple, els percentatges de baixes d'aquest origen que patí el terç de Nostra Senyora de Montserrat, s'observa que 30 dels 104 requetès de la província de Girona morts al front eren de la comarca de la Garrotxa. Així mateix, 165 olotins i més de 340 garrotxins sol·licitaran el seu ingrés a les respectives delegacions locals d'excombatents de Falange¹⁹.

Naturalment, aquests alts percentatges venien afavorits per la proximitat de la frontera, però amb tot no sembla que aquest sigui l'únic argument que explica

¹⁶ THOMÁS, J.M.: "Falangistes i carlins catalans a la «zona nacional» durant la Guerra Civil (1936-1939)," *Recerques*, 31 (1995), p.7-18 i DE RIQUER, B.: *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*, Vic, Eumo, 1997.

¹⁷ "Cooperativa de Bascos de Catalunya", entitat filial de la Unió Cooperativa d'aprovisionaments de Guipúscoa (U.C.A.), *La Vanguardia*, 6 de febrer de 1938, p. 6. Per a la presència de refugiats a Olot, vegeu CLAVIJO, J.: *La població refugiada a Olot durant la Guerra Civil, 1936-1939*. Estudi i fonts documentals, Olot, Bassegoda, 1997 i, per a tot Catalunya, la tesi doctoral no publicada del mateix autor, titulada *La política sobre la població refugiada durant la guerra civil 1936-1939*, Universitat de Girona, 2003.

¹⁸ Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI), Fons Falange, Correspondència, Sortides, 1940, reg. 1309.

¹⁹ ACGAX, Fons Falange, Delegació Local d'Excombatents, Fitxes professionals i *El Pirineo*, 29 d'octubre de 1940.

l'elevat nombre de fugides. D'entrada, la tradició carlina de la regió va fer que unes poques famílies aportessin una quantitat notable d'excombatents, tal és el cas dels Planadecursach. Paral·lelament, els desertors del front republicà comptaren amb no poques xarxes d'evasió per poder travessar la frontera, des d'on, amb l'ajuda de la política de repatriació del govern francès i els serveis franquistes d'ajuda als refugiats, arribaren fàcilment a les portes de l'Espanya rebel. En referència a les xarxes d'evasió, és de destacar la preocupació expressada pel Consell Municipal d'Olot en una carta dirigida a la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya: *“La corporació municipal, en ple en la sessió celebrada el dia 30 de juliol darrer acordà dirigir-se a aqueixa Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya, exposant el fet d’haver-hi a Olot, un percentatge molt crescut de desertors, segurament degut a l’existència d’agents i guies dedicats al tràfec de desertors per la frontera i demanant que aquests delictes siguin castigats en justícia.”* La reacció de la conselleria, aleshores dirigida per Pere Bosch Gimpera, no es féu esperar, puix que tres dies després responia al Consell Municipal anunciant que *“seran preses, amb la urgència que el cas requereix, les mesures adients que evitin en el successiu els fets denunciats”*²⁰. El fet que les autoritats republicanes estiguessin al corrent de la situació –no podia ser d'altra manera, atès que molts fugitius també eren desertors de l'exèrcit republicà– incrementà la vigilància fronterera i imposà *“sancions pecuniàries a les famílies dels minyons de les lleves mobilitzades que no s’hagin presentat a concentració”*, tal com s'expressa el Consell Municipal d'Olot en una altra carta, aquesta dirigida a la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de Girona²¹.

Per entendre la complexitat d'aquest èxode és molt important comprendre les reaccions dels individus dins d'una lògica de guerra i repressió. És dins d'aquesta lògica que, més enllà dels elements més polititzats, es forma el perfil dels desertors en edat de quintes i sense una filiació política clara, per bé que molts d'ells responguessin a un clar i fervent sentiment religiós emmarcat dins de la tradició de la dreta catòlica. En qualsevol cas, cal relativitzar la idea del voluntariat generalitzat dels catalans que lluitaren a les files de Franco i que propugnen alguns autors com ara J. Víctor Gay seguint les tessitures i l'anecdota patriòtic de la historiografia oficial que, per exemple, establí Mn. Salvador Nonell

²⁰ Arxiu Municipal d'Olot, (AMO), Correspondència Consell Municipal d'Olot, 3 i 6 d'agost de 1937 i ACGAX, Llibre d'Actes del Consell Municipal d'Olot, 1937, p. 154-156.

²¹ AMO, Correspondència Consell Municipal d'Olot, 3 d'agost de 1937.

Brú pel cas concret del terç de voluntaris de Nostra Senyora de Montserrat²².

Així doncs, entre els olotins que s'exilien durant la Guerra Civil, s'hi compten des de famílies d'arrelada tradició carlina com per exemple els Planadecursach del mas Fajuda de Riudaura fins a obrers i masovers del camp que emprenen la fugida una vegada són cridats a files i, fins i tot després de passar setmanes o mesos emboscats com els germans Joan i Josep Solé Coll, masovers de mas Bach de Santa Pau²³. També cal comptar amb la presència d'un important nombre d'industrials i altres professionals liberals, com per exemple la família Aubert, els germans Sacrest Montsalvatge i els germans Legares Gallifa, alguns dels quals visqueren tranquil·lament a la rereguarda franquista amb una part o la totalitat de les seves respectives famílies. La representació dels gironins també era prou destacada i entre els més coneguts es poden citar Josep Maria Gironella, escriptor i premi Nadal de literatura el 1946; Lluís Ortega Monasterio, els germans Noguera Sabater i Josep M. Figa.

Els hisendats/refugiats olotins a la rereguarda franquista

La sort dels refugiats a la seva arribada a l'Espanya blanca depenia generalment de l'amistat i la solidaritat entre les persones d'un mateix origen. És així com, seguint unes pautes migratòries que no s'allunyen gaire d'alguns fenòmens actuals com ara la immigració índia de la regió del Panjab assentada a Olot, els olotins es reagruparen en diferents indrets formant petites colònies. Al País Basc, les ciutats de Sant Sebastià i Hondarribia foren dos dels principals centres d'acollida d'aquests olotins. Guipúscoa, Saragossa, Burgos i Sevilla també acolliren un cert nombre d'oriünds d'Olot i comarca.

Entre les diferents poblacions d'acollida, Sant Sebastià es perfila com el principal refugi dels olotins. A la capital guipuscoana hi feren cap un bon nombre d'industrials entre els quals destaquen els Aubert de can Jombi, Manel Coromina i la seva família, els Lloses, i els Vayreda²⁴. Tots ells estaven instal·lats a la Villa Toquiona, un habitatge gens menyspreable de la part alta de la ciutat, de manera que la seva adaptació a les noves circumstàncies no es féu esperar. Les famílies refugiades procuraren una escola per als seus fills mentre que els adults cercaven

●
²² Sobre la visió plantejada per J. Víctor Gay, vegeu: GAY, J.V.: "Els gironins del Terç de Requetès de Montserrat" *Revista de Girona*, 239 (2006) p. 34-41. En aquest article, Víctor Gay formula algunes afirmacions massa taxatives que cal prendre amb precaució. Es fa difícil, per exemple, constatar un voluntariat massiu dels catalans que lluitaren a les files de l'exèrcit "nacional" sense una anàlisi amb profunditat de les diverses casuístiques que afectaren aquests soldats.

²³ Entrevista, Joan Solé Coll, 14 de març de 2006.

²⁴ Entrevista, Marcela Coromina Coste, 9 de desembre de 2008.

una empresa que els proporcionés uns ingressos per sostenir la seva vida de refugiats. Alguns pogueren obtenir préstecs bancaris sobre el seu patrimoni, com ara els Coromina de can Sabata. D'altres organitzaren petits negocis i uns tercers s'implicaren en l'exèrcit o en tasques de control i vigilància. Sant Sebastià també acollí molts catalans d'altres regions; només a tall d'exemple, es pot citar el cas de la família Hosta de Girona, establerta fragmentàriament a Sant Sebastià al costat d'altres gironins com ara la família del catedràtic d'institut de geografia i història Puig Bayer, els Riera, els Zuriaga i els Coromina-Torras, aquests darrers provinents de Banyoles²⁵.

A Hondarribia, Irun i Orío, totes elles poblacions de la costa basca, aquest model d'implantació es repetia i, entre les cases benestants de la vila, hi instal·laren la seva residència famílies com ara els Malibrán i els Casabona. Aquests darrers residiren a Villa Montilla i Villa Eldaciera²⁶. Aquests refugiats participaven activament de la vida a la rereguarda "nacional", com ho prova el testimoni de Mercè Casabona, que explica: "*Cada cop que [es] conqueria una capital aquí es feien unes multitudinàries manifestacions de goig, que passaven pel passeig que donava a Hendaya. Recordo que una vegada fins i tot vam anar a Sant Sebastià i vam ballar sardanes.*"

La "nova" elit dominant

Amb la caiguda de la Segona República Espanyola el nou règim franquista, amarat dels emergents poders feixistes europeus que a la primavera de 1939 feien trontollar l'estabilitat del vell continent, necessitava disposar de càrrecs de confiança per vestir l'esquelet polític de la dictadura en tots aquells territoris que s'havien conquerit a darrera hora, com és el cas de bona part de Catalunya. Però, ¿com escollir els nous dirigents del règim en un territori com el català, on el falangisme havia estat una força política residual de tercer ordre que, com bé diu Joan Maria Thomàs, no superava el mig miler de militants²⁷? El principal partit de la dreta, la Lliga Catalana de Francesc Cambó, malgrat el suport inqüestionable que l'àmplia majoria dels seus components donaren al cop d'estat, no deixà de ser estigmatitzada pel règim a causa del seu caràcter catalanista. En

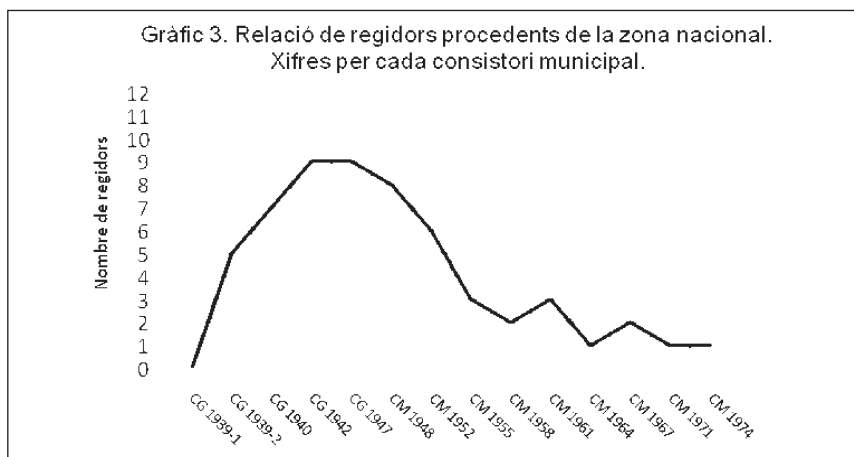
²⁵ Memòries mecanoscrites d'Isabel Hosta Pujol titulades *La Betty. Vivències de la tia Betty*, i entrevista a Isabel Hosta Pujol, 25 de febrer de 2008.

²⁶ CASABONA, M.: "Memòries de la guerra civil." *La Guerra Civil a Olot. Testimonis i vivències*. Estudis Històrics de la Garrotxa, 2, Olot, Arxiu Comarcal de la Garrotxa, 2007, p.41-64.

²⁷ THOMÀS, J.M.: *Falange, Guerra Civil, Franquisme. F.E.T. y de las J.O.N.S. de Barcelona en els primers anys del règim franquista*, Barcelona, Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 1992.

vista d'aquesta situació, l'únic partit amb un cert potencial a les urnes que podia representar des de l'interior i amb garanties el nou règim eren els carlins, emperò les discrepàncies entre carlins i falangistes que sorgiren des de l'aprovació del decret d'unificació de 19 d'abril de 1937 i el predomini del falangisme dins de l'òrbita de FET-JONS jugaren en contra dels tradicionalistes.

En aquesta situació, calia trobar un sistema que permetés destriar els invitats a ocupar un càrrec dins del primer franquisme d'aquells que es volia arraconar. És per això que des d'un inici tingueren molta importància els mèrits personals obtinguts durant el conflicte armant, els quals van esdevenir una de les garanties més fiables de la fidelitat a la dictadura. Els excombatents, excaptius, mutilats de guerra, etc., representaven la marca blanca del primer franquisme. Més enllà dels atributs polítics, s'imposaren els mèrits militars com a prova manifesta d'"*adhesión inquebrantable al Movimiento*".

Observant els càrrecs de l'Ajuntament d'Olot, es constata que entre 1939 i 1952 els regidors que gaudien del títol d'excombatents eren àmplia majoria en els consistoris d'aquest període²⁸. Només el 1939 s'observa un baix nombre d'excombatents, fet que venia essencialment motivat perquè molts d'ells encara estaven mobilitzats al front. Aquesta anomalia quedà resolta ben aviat atès que

²⁸ De 1939 a 1947 els consistoris se citen com a "CG", és a dir, Comissió Gestora, ja que fins al 1948 no podem parlar de consistoris municipals, ja que és aleshores que entra en vigor la "*Ley de bases de régimen local*".

les primeres gestores foren nombrades amb caràcter provisional i tingueren de manera general una durada molt curta en el temps. El règim havia marcat unes directrius molt clares respecte als candidats a ocupar els càrrecs oficials de la dictadura. En una circular del cap provincial de FET-JONS, Vicente Ortega Sepúlveda, la posició de la dictadura sobre aquesta qüestió queda fora de dubtes quan es diu, apel·lant implícitament als excombatents: “*Solo el Ejército y los afiliados a Falange Española Tradicionalista y de las JONS, tienen voz y voto en esta hora de la Patria. Porque solo ellos han hecho la guerra y porque solo ellos murieron en el frente, y no podremos dejar que nos quite la intriga, lo que con las armas y la sangre, han ganado los miles de camaradas nuestros, que murieron con la camisa azul y con la boina roja [...]*”²⁹

Una Falange sense falangistes

El primer cap provincial de FET-JONS de Girona, Lluís de Prat Roure, amb les atribucions que li conferia el càrrec i una vegada “alliberada” la ciutat d’Olot, va nomenar cap de la Falange olotina el carlí Lluís Trayter Jutglar. De fet, deu dies després de l’entrada dels “nacionals” ja s’havien estructurat la major part de serveis que controlava el Partit Únic. El setmanari *¡Arriba España!* en publicaria l’organigrama encara incomplet i amb càrrecs provisionals el 18 de febrer de 1939. A més a més de la junta directiva, s’establiren aquestes seccions: “*Auxilio Social, Prensa y Propaganda, Información y recuperación y Administración*”³⁰.

Aquesta primera estructura representava el partit a Olot però també a la resta de la Garrotxa, ja que, com que Olot era cap de partit judicial, la Falange local rebia les atribucions de la resta de pobles de la comarca que encara no havien constituït la seva pròpia delegació. Perquè una població disposés d’una delegació local calia que hi hagués almenys vint afiliats militants i l’autorització del cap provincial. Més endavant, quan s’estructuraren les Falanges comarcals, les seves atribucions també recaurien en la prefectura olotina³¹.

En el context local, la manca de suports del Partit Únic va quedar coberta, en alguns casos, per la progressiva feixistització de la dreta tradicional i, en d’altres, per la recuperació de la vella preponderància de l’Església. L’acurat estudi sobre el primer franquisme de Jordi Font Agulló, centrat en la regió empordanesa, al nord-est català, prova l’existència d’un *ethos* local que, dirigit per la preeminència

²⁹ Arxiu Municipal de Tortellà, (AMT), Circular núm.78, 7 de juliol de 1942.

³⁰ *¡Arriba España!*, 18 de febrer de 1936.

³¹ AMT, Correspondència, Entrades, Jefatura Provincial de Gerona, circular núm. 108, 25 de gener de 1944.

de l'Església franquista, tendeix a adaptar-se a les formes del nou règim i acaba integrant-se en l'*establishment* del poder. Aquesta circumstància indica que la reconquesta nacionalcatòlica era un fet i que, com diu Jordi Font, “amb la fi de la guerra les autoritats religioses van desenvolupar una xarxa de control de la moral cristiana que arribava a la vida quotidiana”. No en va, el catolicisme esdevindria, durant aquests primers anys del règim dictatorial, un pilar fonamental de l'estat, el qual se serviria de les idees d'ordre i moral de la religió catòlica per assolir el control d'una població que sovint responia més bé a la doctrina de l'Església catòlica que als postulats falangistes.

En definitiva, a la Catalunya rural les relacions de poder seguien passant pel sedàs de les “forces vives” que, progressivament, assimilaven els atributs del franquisme de la mà dels eclesiàstics que, en paraules d'Hilari Raguier, “*pensaban que la guerra habría sido providencial porque habría sido ocasión de recristianizar España [...] Era el apogeo de la tesis católica del Estado confesional, instrumentum regni, instrumento para el pleno establecimiento del Reino de Dios en la tierra.*”³² Per tant, es podria concloure que el catolicisme –com ha manifestat Luciano Casali– va representar un factor psicològic clau per a l'assentament del nou règim³³.

Els excombatents: de la trinxera al poder

El nou *establishment* que dibuixà el règim franquista per nodrir-se de càrrecs afectes a la seva doctrina propulsà la figura dels excombatents de tal manera que aquesta condició va esdevenir un privilegi preuat i cobejat entre aquells que postulaven pels càrrecs de poder de la nova administració dictatorial. En conseqüència, calgué una regulació que permetés establir unes normes clares per a l'atribució d'aquesta condició.

La normativa del règim establí que només podien ser considerats excombatents els soldats de l'exèrcit “nacional” que haguessin combatut a primera línia del front durant un període mínim de sis mesos que es reduïa a tres per als soldats voluntaris. A aquesta reglamentació hi havia algunes variants que privilegiaven, per exemple, aquells que estaven prestant serveis dins del territori republicà en organismes clandestins com ara el “Socorro Blanco”. En alguns casos, malgrat complir els requisits establerts, els tràmits s'allargaven per la necessitat de

●
³² RAGUER, H.: *La pólvora y el incienso. La iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*, Barcelona, Ediciones Península, 2001, p. 402-405.

³³ CASALI, L.: “La dittadura franchista. Fascismo europeo o fenómeno «diferente»?”, dins *Actes de les jornades sobre la fi de la Guerra Civil, Olot*, PEHOC, 2000, p.113-130.

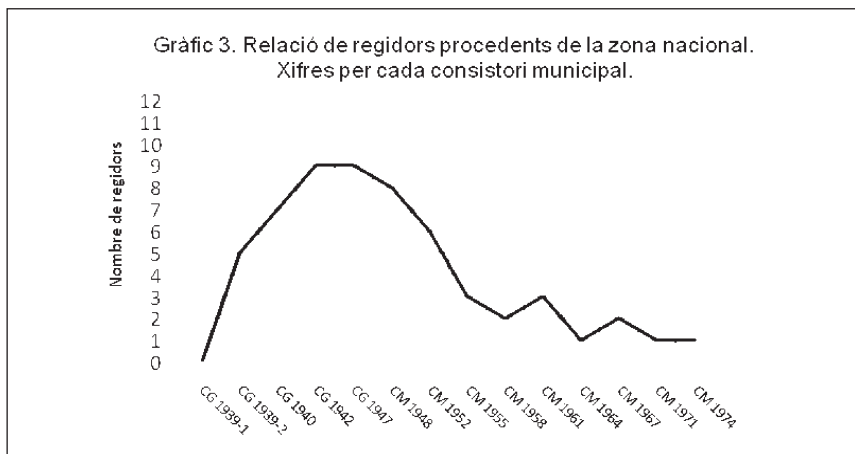
comprovar les dades i garantir a través d'informes militars la permanència al front.

Els excombatents de la Guerra Civil disposaven de places laborals reservades dins de l'administració pública, però també en l'empresa privada. Segons l'article 16 del "Fuero del Trabajo", l'Estat es comprometia a "*incorporar la juventud combatiente a los puestos de trabajo, honor o de mando, a los que tienen derecho como españoles y que han conquistado como héroes*"³⁴. Aquest sistema que privilegiava els soldats no era nou, ja que altres països com ara França ja l'havien posat en pràctica després de la Gran Guerra. La novetat requeria, per contra, en la divisió de la societat entre vencedors i vençuts, en el seu fraccionament en dos; una marca d'identitat que la dictadura franquista preservaria fins a la seva desaparició. D'aquesta manera, la minoria de soldats olotins que prengué part en la Guerra Civil en el bàndol franquista es revestí, després del conflicte, d'un important grau d'autoritat, control i també capacitat de repressió. Una capacitat que venia donada pel mateix règim de repressió i terror instaurat per la dictadura, que preconitzava des de les institucions del poder la denúncia i la delació de tots els desafectes al règim.

A través del següent gràfic es constaten diferents fenòmens. D'una banda, la quantitat de soldats que lluitaren a cada un dels exèrcits enfrontats. Evidentment, tot i tenint present que Olot es trobava en territori republicà, s'han de considerar les xifres d'excombatents franquistes com a elevades. D'altra banda, s'observa que en la línia dels excombatents del bàndol "nacional" es produeix un fort increment de la seva presència en les primeres lleves que foren mobilitzades durant la guerra mentre que el nombre de voluntaris resulta substancialment inferior.

L'affloració d'aquest nou sindicalisme corporativista que representaven els excombatents trencà de manera fal·laç l'estructura social preexistent. La verticalitat social dels excombatents seria una altra característica d'aquest grup que conceptualment modificava el vell model basat en la concentració de poder a les mans de les elits tradicionals. Tant és així que entre els excombatents s'hi trobaven individus de diverses faccions polítiques anteriors al cop d'estat però també membres de diferents estrats de la societat. Aquesta situació va afavorir la força més nombrosa en cada territori de manera que a Olot el tradicionalisme

34 BOE, 505, "Fuero del Trabajo", 9 de març de 1938. La substitució el 1945 d'aquesta llei pel "Fuero de los Españoles" (BOE, 199, de 18 de juliol de 1945, llei de 17 de juliol de 1945) posà fi a diversos privilegis dels excombatents al mateix temps que arraconava els preceptes falangistes de l'anterior legislació. L'article vint-i-quatre del "Fuero de los Españoles" estipulava que "*todos los españoles tienen derecho al trabajo y el deber de ocuparse en alguna actividad socialmente útil*".

catòlic rebrotà amb força. Tanmateix, l'*establishment* olotí es veuria sostingut per atributs diferents i per una transició generacional que venia donada per la joventut de molts excombatents.

En conjunt, la victòria retornà el poder local a les “forces vives”, per bé que la distribució dins de la nova estructura dictatorial es veié alterada pel caràcter feixistitzat de la nova Falange i l’anticatalanisme, de manera que aquells individus que tingueren més capacitat d’adaptació foren els que la dictadura privilegià per damunt dels altres³⁵.

Conclusió

Amb aquest article s’ha volgut esquematitzar la trajectòria vital que marca les elits locals del primer franquisme però també, i de manera molt especial, reivindicar l’exili de 1936, la fugida des del juliol de 1936 d’una quantitat més

³⁵ Utilitzo el terme “feixistitzat”, proposat per Ismael Saz per definir el franquisme. Pel que fa a FET-JONS, no hi ha dubtes respecte a la seva filiació, especialment abans de la guerra. A partir del decret d’unificació (19 d’abril de 1937), el Partit Únic que sorgeix de la fusió de diferents moviments de dretes i incorpora el tradicionalisme, la Falange adquireix unes altres característiques que dilueixen el seu caràcter feixista. Amb relació a la consideració del franquisme com un règim feixistitzat, Ismael Saz proposa: “*El eslabón perdido entre las dictaduras fascistas y los regímenes autoritarios podría venir constituido tal vez por la dictadura fascistizada. Y como ejemplo paradigmático de la misma, el franquismo.*” A aquest argument, cal afegir-hi la “reversibilidad hacia una dictadura conservadora o régimen autoritario” que en el cas del franquisme es produiria per la seva capacitat d’adaptació i la llarga durada. Vegeu Saz, I.: *Fascismo y franquismo*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de València, 2004, p. 79-90.

que notable de ciutadans que volgueren escapar de la Catalunya Republicana essencialment per incorporar-se, poc o molt després, a l'Espanya "Nacional" participant directament o tàcita de la victòria de la revolta militar. Aquesta doble visió, d'una banda, de l'exili de la dreta catalana i, de l'altra, de l'assumpció al poder de les noves autoritats locals del primer franquisme, ha de permetre concebre els dos fenòmens de manera conjunta i indissociable ja que és l'exili, amb totes les seves conseqüències, el que determina l'estructura del règim en un territori que, a diferència de Pamplona o Sevilla, segueix en mans governamentals fins al febrer de 1939.